

ŠOLSKI CENTER VELENJE
GIMNAZIJA VELENJE
MLADI RAZISKOVALCI ZA RAZVOJ ŠALEŠKE DOLINE

RAZISKOVALNA NALOGA

VPRAŠANJE PRAVIČNOSTI IN SVOBODE PRI RAWLSU

Tematsko področje: FILOZOFIJA

Avtor:
Bruno Šonc, 3. letnik

Mentor:
Sandra Dostal, prof. soc. in univ. dipl. fil.

Velenje, 2022

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Gimnaziji Velenje.

Mentor: Sandra Dostal, prof. soc. in univ. dipl. fil.

Datum predstavitve:

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

D RN

KG Rawls / distributivna pravičnost / egalitarni liberalizem /
Kant / svoboda / samospoštovanje

AV ŠONC Bruno

LI 2022

IN **VPRAŠANJE PRAVIČNOSTI IN SVOBODE PRI RAWLSU**

TD RAZISKOVALNA NALOGA

OP V, 43 str., 8 vir.

IJ sl

JI sl/en

AI Raziskovalno delo se posveča Rawlsovi teoriji pravičnosti in kritično vrednoti njene prispevke v luči normativne politične filozofije. Osnovni namen naloge je potrditev zastavljene teze, ki trdi, da so neenakosti, ki jih dovoljuje načelo razlike, nesprejemljive, četudi izboljšajo materialni položaj posameznika. Vsebinski del raziskovalne naloge je razdeljen na dva dela. V teoretskem delu predstavim Rawlsovo teorijo distributivne pravičnosti vključno z obravnavo dvodelnega načela pravičnosti, po katerem ima svoboda posameznika prednost pred enakostjo možnosti in materialno enakostjo. V razpravi se posvečam obravnavi teze, ki sem jo postavil v uvodu raziskovalnega dela. V podporo tezi v razpravi obravnavam dva argumenta – argument samospoštovanja in Kantov deontološki argument. Obravnava teze poteka analitično in razpravljajno. Temeljne poudarke razprave strnjeno povzamem v zaključku raziskovalne naloge.

KEY WORD DOCUMENTATION

ND RN

CX Rawls / distributive justice / egalitarian liberalism / Kant
/ liberty / self-respect

AV ŠONC Bruno

PY 2022

TI **THE QUESTION OF JUSTICE AND LIBERTY IN RAWLS'S
THEORY**

DT RESEARCH WORK

NO V, 43 p., 8 ref.

LA sl

AL sl/en

AB This research paper focuses on Rawls's theory of justice and critically evaluates its contribution to normative political philosophy. The basic aim of this research is to test Rawls's idea that the inequalities allowed by the principle of difference are unacceptable, even if they improve the material situation of the individual. The research paper is divided into two parts; in the theoretical part I present Rawls's theory of distributive justice, including the discussion of the two-part principle of justice, according to which individual freedom takes precedence over equality of means. In the discussion part I critically focus on the key idea, which is presented in the introduction. To test Rawls's idea, I present two main arguments – the argument of self-respect and Kant's deontological argument. The discussion is analytical and argumentative in nature. The key points of the discussion are summarized in the conclusion.

VSEBINA

1.	UVOD	1
1.1	<i>NAMEN NALOGE</i>	3
1.2	<i>METODOLOŠKI OKVIR</i>	3
2.	RAWLSOVA TEORIJA PRAVIČNOSTI	4
2.1	<i>NAČELA PRAVIČNOSTI</i>	6
2.2	<i>ENAKOST MOŽNOSTI</i>	10
2.3	<i>DRUŽBENA POGODBA</i>	15
3.	RAZPRAVA	31
3.1	<i>ZAKLJUČEK</i>	39
4.	POVZETEK	41
5.	ZAHVALA	42
6.	LITERATURA	43

1. UVOD

Večina med nami se v vsakdanjem življenju sooča s stvarmi, ki nas nenehno zaposlujejo. Tako si začnemo postavljati vprašanja, ki jih navadno ne postavljamo. V politiki, denimo, ljudje nenehno razpravljajo o pojmi, kot so svoboda, enakost, pravičnost. Kadar razpravljamo o teh pojmi, že mislimo filozofsko. S temi vprašanji se ukvarja posebna filozofska disciplina – politična filozofija.

Politična filozofija je torej poskus moralnega argumentiranja, moralno argumentiranje pa je sklicevanje na naše dobro pretehtano prepričanje. »Najpomembnejši cilj politične filozofije je /.../ presoja rivalskih teorij pravičnosti, da bi določili moč in notranjo trdnost njihovih argumentov za pravilnost njihovih pogledov.«¹ V splošnem se opiramo na to, kar imamo za najbolj razširjen pogled na moralno in politično argumentacijo. Ta pravi, da imamo vsi moralna verjetja, ki so lahko pravilna ali ne, in da je te razloge mogoče povezati v sistematična moralna načela in teorije pravičnosti. Toda na kaj mislimo, ko omenjamo pravičnost? Kako naj bi izgledala pravična družba? Eden najvplivnejših političnih filozofov 20. stoletja John Rawls (1921–2002) je poskušal dokazati, da mora pravična družba v grobem izpolniti tri pogoje. Prvič, vsakdo mora imeti pravico do najobsežnejšega celovitega sistema temeljnih svoboščin, ki je združljiv s sistemom svoboščin za vse. Drugič, položaji, ki prinašajo prednosti – na primer delovno mesto z visoko plačo –, morajo biti dostopni po načelu enakih možnosti. Tretjič, neenakost dohodka in premoženja je upravičena, če je mogoče pokazati, da koristi tistim, ki so v najslabšem položaju. Osnovna ideja Rawlsove teorije je torej ta, da družbena pravičnost ne zahteva enake porazdelitve vseh družbenih dobrin, temveč le nekaterih. Enake morajo biti zlasti državljanske pravice ter nekatere dobrine, ki so razdeljene na osnovi potreb. Pri razporeditvi drugih virov so razlike dopuščene – vsaj dokler obstajajo za vse enake možnosti, da pridobijo

---

¹ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 28

vežji delež. Neenakosti je mogoče utemeljiti na osnovi zaslug ali ideje, da bodo vsi v družbi pridobili, če bodo ljudje zavoljo materialnih spodbud delali več in proizvajali blago, ki ga želijo drugi, – z drugimi besedami, govorimo o načelu, ki ga Rawls imenuje *načelo razlike* (*difference principle*). Njegovo znamenito delo *Teorija pravičnosti* (1971) še danes velja za eno najpomembnejših del s področja politične filozofije. Rawlsova različica egalitarnega liberalizma je »zavoljo svojega inovativnega kontraktualističnega pristopa in radikalnih sklepov«² spodbudila številne teoretske odzive. Tako so mu, denimo, utilitaristi očitali neuresničljivost, komunitarci popolno zgrešenost osnovnega izhodišča, libertarci pa levičarstvo in radikalnost. Podprli so ga nekateri sodobni liberalci. Pričujoča raziskovalna naloga se bo tako posvetila Rawlsovi teoriji pravičnosti, njeni izhodiščni moralni premisi ter nekaterim konceptom in težavam, s katerimi se sooča.

V razpravi raziskovalne naloge bom analitično vrednotil Rawlsovo teorijo pravičnosti, pri čemer se bom opiral na njene normativne osnove – Kantovo moralno filozofijo in Rawlsovo razlago primarnih družbenih dobrin (Rawlsovo pojmovanje osnov samospoštovanja). Teza, ki jo bom zagovarjal, je, da so neenakosti, ki jih dovoljuje načelo razlike, nesprejemljive, četudi v materialnem smislu izboljšajo položaj posameznika.

Preden začnemo s teoretskim delom, pa se moramo vprašati še to: o kakšni vrsti svobode govorimo? Rawls daje v svoji teoriji načelu svobode posebno prednost. Omeniti velja, da ne brani splošnega načela svobode, po katerem bi vse, kar je mogoče verodostojno imenovati svoboščina, moralo imeti prednost vsepovprek, pač pa namenja posebno varstvo temu, kar imenuje »temeljne svoboščine«, s čimer misli običajne državljanske in politične pravice. Za liberalizem so te pravice ključnega pomena – pravzaprav je ena od razlikovalnih potez liberalizma prav ta, da daje prednost temeljnim svoboščinam.

---

² Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 441

1.1 NAMEN NALOGE

Osnovni namen raziskovalne naloge je potrditev zastavljene teze, ki trdi, da so neenakosti, ki jih dovoljuje Rawlsovo drugo načelo, nedopustne, četudi izboljšajo materialni položaj posameznika.

Poleg tega v nalogi osvetlim tudi preostale teoretske prispevke Rawslove teorije ter jih kritično ovrednotim. Naloga tako prinaša pogled na Rawlsovo teorijo pravičnosti, pri čemer se še posebej osredotoča na obravnavo njenih normativnih aspektov.

1.2 METODOLOŠKI OKVIR

Razpravljanje, argumentiranje in polemiziranje so bistvenega pomena za filozofijo kot vedo, saj mora biti vsaka trditev dostopna spraševanju in kritiki. Potemtakem lahko rečemo, da sta za filozofijo vselej potrebna dva, filozofija pa naj bi bila skupno iskanje resnice; tako moram omeniti, da sem se pri pisanju raziskovalne naloge osredotočal na pomen iskanja filozofske argumentacije – zgolj kritična analiza avtorjeve teorije bi v raziskovalnem smislu ponudila premalo.

Nalogo sem razdelil na dva dela; teoretski del in razpravo; s tem sem poskrbel za večjo preglednost pri branju raziskovalne naloge. Metoda raziskovanja je bila filozofska analiza različnih tekstov Rawlsa ter kritično vrednotenje obravnavanih idej in argumentov. Poleg tega je v nalogo vključenih tudi nekaj sekundarnih del, med katerimi velja izpostaviti delo Willa Kymlicke *Sodobna politična filozofija: Uvod*.

2. RAWLSOVA TEORIJA PRAVIČNOSTI

Večji del politične filozofije, napisane v zadnjih štiridesetih letih, se je vrtel okoli vprašanja pravičnosti in svoboščin. V splošnem je prišlo do odmika od dotlej sprejetega in razširjenega prepričanja, da utilitarizem ponuja ustrezno razlago politične moralnosti – ob tem je večina političnih filozofov 20. stoletja upala, da bo našla sistematično alternativo utilitarizmu. John Rawls je bil eden prvih političnih filozofov, ki je s svojim delom *A Theory of Justice* (1971) ponudil takšno alternativo.³ Mnogo teoretikov je razpravljalo o protiintuitivni naravi utilitarizma, medtem ko je Rawls izrazil nezadovoljstvo nad tem, da je normativna politična filozofija »ujeta med dve skrajnosti: na eni strani je utilitarizem, na drugi pa nekoherentna zmeda idej in načel.«⁴ Drugo možnost Rawls imenuje *intuicionizem* – pristop, ki je komaj kaj več od niza različnih zgledov, oprtih na intuicije posameznikov.

Čeprav drži, da imamo o posameznih vprašanih intuicije, ki niso skladne z utilitarizmom, želimo najti teorijo, ki bi te intuicije povezala v celoto. Imeti želimo teorijo, ki bi bila zmožna pokazati, zakaj te posamezne primere sprejemamo z neodobravanjem. Intuicionizem teh občutij ne preseže in se vanje ne poglobi. Rawlsova teorija si v zvezi z intuicionizmom zastavi naslednjo nalogo: razviti sistematično politično teorijo, ki bo strukturirala naša raznolika občutja ter moralne intuicije. Njegova podmena ni, da takšna teorija že obstaja, ampak le, da jo je vredno poiskati. »Rawls ima torej določen zgodovinski pomen za prekinitev pat pozicije med intuicionizmom in utilitarizmom.«⁵

Poleg tega pa velja omeniti še en pomemben vidik Rawlsove teorije; s svojo teorijo 'pravičnosti kot poštenosti' (Justice as Fairness) je spodbudil razpravo med komunitarci, liberalci in

---

³ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 91

⁴ Prav tam, str. 91

⁵ Prav tam, str. 93

libertarci o možnostih utemeljitve sodobne morale oziroma problemu distributivne pravičnosti. S tem je v strokovni javnosti zbudil zanimanje za moralno oziroma politično filozofijo. Rawlsova teorija pravičnosti »obvladuje polje, pa ne tako, da bi drugim zapovedovala soglasje, saj se le malokdo strinja z njo v celoti, ampak tako, da so poznejši teoretiki svoja stališča vzpostavljali z nasprotovanjem Rawlsovim.«⁶

Cilj Rawlsove teorije je torej poskus sistematizacije in analize naših moralnih intuicij, kar bom v nalogi še razložil. Za začetek velja dodati, da se Rawls analize »našega že obstoječega občutka za pravičnost«⁷ loti nadvse inovativno, in sicer z vpeljavo teorije o družbeni pogodbi, ki jo zasledimo pri Locku, Rousseauju in Kantu.⁸

---

⁶ Prav tam, str. 93

⁷ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 441

⁸ Prav tam, str. 441

2.1 NAČELA PRAVIČNOSTI

Rawlsovo teorijo pravičnosti bom predstavil tako, da bom najprej navedel njegov odgovor na vprašanje pravičnosti in nato analiziral oba argumenta, ki ju daje v svojem odgovoru. Njegovo splošno razumevanje pravičnosti sestoji iz ene same osrednje misli: vse primarne družbene dobrine – svoboda, možnosti, dohodki in bogastvo ter podlaga samospoštovanja – morajo biti razdeljene enako, razen če neenaka razdelitev ene ali vseh teh dobrin ni v prid tistim v najslabšem položaju.⁹ Rawls idejo pravičnosti poveže z enakim deležem družbenih dobrin, vendar doda pomemben poudarek; ljudi ne obravnavamo kot enake, tako da odstranimo vse neenakosti, temveč tako, da odstranimo le tiste neenakosti, ki posameznika postavljajo v slabši položaj. Če so na primer nekatere neenakosti v prid celotni družbi, ker privedejo na dan družbeno koristne talente, sposobnosti in energijo, bodo sprejemljive za vse. Kot zapiše Kymlicka: »Če dajanje nekemu več denarja, kolikor ga imam sam, uresničuje moje interese, potem enaka skrb za moje interese narekuje, da to neenakost dopustimo, ne pa, da jo prepovemo. Neenakosti so dovoljene, če *izboljšajo* moj enaki začetni delež, niso pa dovoljene, če kakor pri utilitarizmu *posežejo* po mojem pravičnem deležu.«¹⁰

To idejo lahko razumemo kot Rawlsov temeljni preudarek, vendar njeno splošno razumevanje še ne pomeni celotne teorije pravičnosti. Različne dobrine, ki so razdeljene v skladu s tem načelom, si namreč lahko prihajajo navzkriž; lahko smo *exempli gratia* zmožni povečati dohodek nekaterih ljudi, če jim odvzamemo eno od njihovih temeljnih svoboščin. Ta neenaka razdelitev svobode je najmanj privilegiranim po eni strani v prid (dohodek), po drugi pa ne (svoboščina). Vprašamo se lahko, kaj se zgodi, kadar je neenaka razdelitev dohodkov vsem v prid, vendar le-ta ustvari neenakost možnosti, ki tiste z nižjimi dohodki potisne v slabši položaj?

---

⁹ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 94

¹⁰ Prav tam, str. 94

Ali to povišanje dohodkov odtehta zapostavljenost kar se tiče svobode in možnosti? Splošno pojmovanje pušča ta vprašanja nerešena in tako ne reši problema intuicionističnih teorij.

I – Pojmovanje 'pravičnosti kot poštenosti'

Rawlsovo pojmovanje pravičnosti obsega razdelitev splošnega razumevanja v tri dele, ki so med seboj povezani v skladu z načelom »leksikalne prednosti«.

»Prvo načelo – Vsak mora imeti enako pravico do najobsežnejšega celovitega sistema svoboščin, ki je združljiv s podobnim sistemom svoboščin za vse.

Drugo načelo – Družbene in ekonomske neenakosti morajo biti urejene tako, da so hkrati:

a) v največjo korist tistim, ki so v najslabšem položaju, in

b) povezane z javnimi službami in položaji, ki so dostopni vsem pod pogoji nepristranske enakosti možnosti.

Prvo prednostno pravilo (prednost svobode) – Načela pravičnosti morajo biti razvrščena leksikalno in zato je svoboda lahko omejena le v imenu svobode.

Drugo prednostno pravilo (prednost pravičnosti pred učinkovitostjo in blaginjo) – Drugo načelo pravičnosti je v leksikalnem redu pred učinkovitostjo in pred načelom maksimiranja vsote koristi; in enakost možnosti je pred načelom razlike.«¹¹

---

¹¹ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 302–303

Ta načela oblikujejo pojmovanje pravičnosti in poskušajo zagotoviti sistematično vodilo, s katerim nas intuicionizem ni mogel oskrbeti.

Rawls poskuša pokazati, da obstajajo določene »osnovne družbene dobrine«, ki bi jih hotela imeti vsaka razumna oseba. Kot pravi: ... »razumno je hoteti te dobrine ne glede na to, kaj še hočemo, ker so na splošno nujne za oblikovanje in izvedbo razumnega življenjskega načrta.«

¹² Gre pa za (kot smo videli) svoboščine, politične pravice, prihodek in bogastvo ter priložnosti, toda prav tako tudi za osnove samospoštovanja. Pravzaprav je – kot ugotavlja Rawls – med osnovnimi družbenimi dobrinami najpomembnejša prav slednja, saj je »osebni čut za lastno vrednost, za zanesljivo prepričanje, da je naše pojmovanje dobrega, naš življenjski načrt vreden uresničenja.«¹³ Nekatere družbene dobrine so pomembnejše od drugih in jih zato ni mogoče žrtvovati v imenu večje pridobitve drugih dobrin. Enake svoboščine imajo vselej prednost pred enakostjo možnosti, ta pa ima prednost pred enakostjo sredstev. Ob tem velja dodati, da znotraj vsake kategorije ostaja Rawlsova enostavna ideja, da je neenakost sprejemljiva samo, če koristi tistim v najslabšem položaju. Prednostna pravila zatorej ne prizadenejo osnovnega načela pravičnih deležev znotraj posameznih kategorij.

Slednji dve načeli sta Rawlsov odgovor na vprašanje pravičnosti. Rawls nam zanj ponudi dva argumenta, ki ju bom natančneje obravnaval v naslednjih poglavjih raziskovalne naloge.

Omenili smo že, da je Rawlsova artikulacija načela svobode vezana na pojmovanje svobode kot varstva »temeljnih svoboščin«, s čimer Rawls misli splošne državljanske svoboščine – volilno pravico, pravico do potegovanja za javno službo, proceduralnost, svobodo govora itn. Rawlsova »principa pravičnosti zagotavljata strankam spoštovanje kantovskih zahtev ter s tem tudi edina zagotavljata svobodo in ekonomsko enakopravnost za vsakogar.«¹⁴

---

¹² Prav tam, str. 433

¹³ Prav tam, str. 440

¹⁴ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 442

Podmena, da morajo imeti državljanske in politične pravice prednost, je v družbi bolj ali manj sprejeta – razprave med Rawlsom ter njegovimi kritiki se zato vrtijo okoli drugih vprašanj. Zavrnitev utilitarizma smo v pričujočem poglavju oprli na potrebo po teoriji pravičnih deležev, ki bi zajeli tudi ekonomska sredstva, kar se zdi spornejše. »Vprašanje razdelitve sredstev je osrednjega pomena za zasuk od utilitarizma k drugim teorijam pravičnosti /.../«¹⁵ V nadaljevanju teoretskega dela se bom zato podrobneje posvetil Rawlsovi razlagi načela razlike.

»Za svoji načeli pravičnosti ima Rawls dva argumenta«. ¹⁶ Prvi od Rawlsovih argumentov teorijo 'pravičnosti kot poštenosti' postavi nasproti tisti, ki je po njegovem mnenju »prevladujoča ideologija, kar zadeva razdelitveno pravičnost«¹⁷, in sicer idealu enakosti možnosti. Rawls dokazuje, da njegova teorija pravičnosti ustreza našim pretehtanim intuicijam o pravičnosti in bolje razloži ideale pravičnosti.

Rawlsov drugi argument je precej drugačen od prvega – dokazuje, da so njegova načela pravičnosti boljša, ker so izid hipotetične družbene pogodbe. Če bi se ljudje v nekakšnem 'preddružbenem' stanju morali odločiti, katera načela bodo vladala v njihovi družbi, bi izbrali njegova načela. V položaju, ki ga Rawls imenuje »izhodiščni položaj«, ima vsaka oseba racionalen interes, da privzame Rawlsova načela »upravljanja z družbenim sodelovanjem«. ¹⁸

---

¹⁵ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 96

¹⁶ Prav tam, str. 96

¹⁷ Prav tam, str. 96

¹⁸ Prav tam, str. 96

2.2 ENAKOST MOŽNOSTI

Najbolj razširjena utemeljitev ekonomske razdelitve v naši družbi temelji na ideji »enakosti možnosti«. Neenakosti v dohodkih, zaslužku, imetju itn. so po tej podmeni upravičene oziroma sprejemljive, če in samo če sta bila potegovanje in dodelitev javnih služb oziroma položajev, ki zagotavljajo te prednosti, nepristranska. Vzemimo zgled: sprejemljivo je, da nekomu plačamo 100.000 evrov, čeprav je državno povprečje 20.000 evrov, če je pri tem obstajala nepristranska enakost možnosti, kar pomeni, če nihče ni bil v slabšem položaju zaradi svoje rase, spola ali družbenega okolja, iz katerega prihaja. Neenak dohodek je v tem primeru pravičen ne glede na to, ali tisti v najslabšem položaju s to neenakostjo pridobijo ali ne.

Zdi se, da to nasprotuje Rawlsovi teoriji. Čeprav tudi Rawls terja »enakost možnosti« pri dodeljevanju položajev (glej Načela pravičnosti), ob tem zanika, da so ljudje, ki te položaje zasedejo, na ta način upravičeni do večjega deleža družbenih sredstev. Kot zapiše Kymlicka:

»Rawlsovska družba te ljudi resda lahko plačuje nadpovprečno, vendar le, če to koristi vsem članom družbe. V skladu z načelom razlike imajo ljudje pravico do večjega deleža sredstev samo, če lahko pokažejo, da to koristi tistim, ki imajo manjše deleže. V skladu s prevladujočo idejo enakosti možnosti pa tisti v najslabšem položaju, nasprotno, glede te neenakosti nimajo veta in nikakršnih pravic, da bi si od njih obetali koristi.«¹⁹

Zakaj se zdi ideja enakih možnosti sprejemljiva oziroma poštena? Preprosto zato, ker »zagotavlja, da usodo ljudi določajo njihove izbire, ne pa njihove okoliščine.«²⁰ Če v družbi, ki jo uravnava enakost možnosti, uresničujem svoj osebni cilj, bodo moj uspeh oziroma neuspeh določali moji izkazani rezultati in ne moja rasa, razred ali spol. V kolikor bom doživel neuspeh,

---

¹⁹ Prav tam, str. 97

²⁰ Prav tam, str. 97

ga ne bom zato, ker sem se po naključju rodil v »napačni« skupini. Naša usoda ne sme biti v prednosti ali biti zapostavljena zaradi moralno tako samovoljnih dejavnikov, kakršen je, denimo, rasna ali etnična pripadnost. Znotraj družbe, v kateri ni nihče zapostavljen zaradi svojih družbenih okoliščin, bosta uspeh ali neuspeh plod naših lastnih izbir in truda. Posledično je vsak uspeh, ki ga dosežemo, »zaslužen« in nam ni (le) podarjen.²¹ V družbi enakih možnosti je neenak prihodek sprejemljiv, ker je uspeh »zaslužen« in gre neposredno tistim, ki ga »zaslužijo«.

Osrednja misel »prevladujoče ideologije« je preprosta; pravično je, da imajo posamezniki neenake deleže družbenih dobrin, če so te neenakosti pridobljene in zaslužene individualno, se pravi, če so »proizvod individualnega delovanja«²² oziroma izbir posameznikov. »Nepravično pa je«, kot zapiše Kymlicka, »da so posamezniki zapostavljeni ali v prednosti zaradi arbitrarnih in nezasluženih razlik v svojih družbenih okoliščinah.«²³

Rawls prepozna privlačnost tega pogleda, vendar opozori, da obstaja »še en vir nezaslužene neenakosti, ki ga ta pogled prezre.«²⁴ Povsem jasno je, da so družbene neenakosti nezaslužene in da je zato nepravično do posameznikove življenjske usode, če jo takšna nezaslužena neenakost poslabša.

Toda isto lahko rečemo tudi za »neenakosti v naravnih talentih.«²⁵ Nihče si ne »zasluži«, da bi se rodil umsko zaostal ali z visokim inteligenčnim kvocientom, prav tako si nihče ne zasluži, da se rodi v določenem razredu, določenega spola in rase. Če je do usode ljudi nepravično, da nanjo vplivajo drugoomenjeni dejavniki, potem ni jasno, zakaj ne gre za isto nepravičnost, ko njihovo življenjsko usodo določajo prvoomenjeni dejavniki. Nepravičnost je – kot lahko

---

²¹ Prav tam, str. 97

²² Prav tam, str. 98

²³ Prav tam, str. 98

²⁴ Prav tam, str. 98

²⁵ Prav tam, str. 98

ugotovimo, v obeh primerih enaka.

Na razdelitvene deleže torej ne bi smeli vplivati dejavniki, ki so z moralnega gledišča povsem arbitrarni. Naravni talenti in družbene okoliščine so stvar naključij oziroma gole sreče, »moralne zahteve ljudi pa ne bi smele biti odvisne od gole sreče.«²⁶

Potemtakem je prevladujoči ideal enakih možnosti »nestabilen«, saj moramo, kot ugotavlja Rawls«, v trenutku, ko pri določitvi razdelitvenih deležev dopustimo, da na nas vplivajo bodisi družbena naključja bodisi naravna sreča /.../, dopustiti, da na nas vpliva tudi drugi od obeh dejavnikov. Z moralnega gledišča sta oba videti enako arbitrarna.«²⁷ Prevladujoči pogled od nas zahteva, da *ad hoc* sprejmemo stališče, ki nas napeljuje na misel, da so vse razlike v dohodkih posameznikov zaslužene, ker so plod dela in izbir. Toda »naravno hendikepirani nimajo enakih možnosti, da si pridobijo družbene ugodnosti, in njihov skromen uspeh nima nič opraviti z njihovimi izbirami ali prizadevanji. Če nam je resnično do odstranitve nezasluženih neenakosti, je prevladujoči pogled na enakost možnosti neadekvaten.«²⁸

Nadvse privlačna misel, ki je osnova prevladujočega pogleda, je, da bi usodo ljudi morale krojiti njihove individualne izbire, ne pa okoliščine, v katerih so se po naključju znašli. Kljub temu prevladujoči pogled prepozna le razlike v družbenih okoliščinah, prezre pa razlike v naravnih talentih – ta omejitev v uveljavljanju njegove ključne intuicije se zdi moralno arbitrarna.

---

²⁶ Prav tam, str. 98

²⁷ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 74–75

²⁸ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 99

Naposled se vprašamo naslednje: kako naj obravnavamo naravne talente? Nekateri so po premisleku vzporednic med družbeno ter naravno neenakostjo oblikovali stališče, da nihče ne sme biti v prednosti zaradi svojih naravnih neenakosti. Toda, kakor pravi Rawls, čeprav

»nihče ne zasluži svojih večjih naravnih sposobnosti in ni vreden ugodnejšega izhodiščnega položaja v družbi ..., iz tega ne sledi, da bi morali te razlike odpraviti. Z njimi je mogoče opraviti tudi drugače. Osnovno strukturo lahko naravnamo tako, da te kontingence delujejo v korist tistih z najmanj sreče. Če hočemo vzpostaviti družbeni sistem, v katerem nikomur ne bo boljše ali slabše zaradi njegovega naključnega položaja v razdelitvi naravnih danosti ali zaradi njegovega izhodiščnega položaja v družbi, ne da bi v zameno dal ali prejel kompenzacijske ugodnosti, nas to vodi do načela razlike.«²⁹

Nobeden od članov družbe ne bi smel trpeti zaradi delovanja nezasluženih naravnih neenakosti, vendar se lahko primeri, da je v določenem primeru za vse koristno, če takšen vpliv dopustijo. Nihče ne zasluži prednosti, ki izvirajo iz njegovega talenta oziroma naravnih obdarjenosti, toda po Rawlsu ni nepravilno, če takšne prednosti dopustimo, ko te koristijo tistim, ki so imeli manj sreče v »naravni loteriji«. Natanko to predpostavlja načelo razlike.

Kot smo videli, je po prevladujočem pogledu povsem samoumevno, da lahko talentirani ljudje pričakujejo večji dohodek. Ker pa ti svojih prednosti ne zaslužijo, so njihova višja pričakovanja pravična le v primeru, ko delujejo kot del sistema, ki sproti izboljša pričakovanja članov družbe z najmanj ugodnostmi.

Do načela razlike (*difference principle*) pridemo z analizo prevladujočega pogleda na enakost možnosti. Ali, kot zapiše Rawls, »ko začnemo iskati izvedbo [ideje enakosti možnosti], ki

---

²⁹ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 102

obravnava vsakogar brez razlik kot moralno osebo in ki posameznikovega deleža v ugodnostih in bremenih družbene kooperacije ne presoja v skladu z njegovo srečo v družbi ali v naravni loteriji, postane jasno, da je [načelo razlike] najboljša izbira med /.../ možnostmi na voljo.«³⁰

Prevladujoča utemeljitev ideala »enakih možnosti« ni adekvatna in morali bi priznati, da je mesto, ki ga zasedamo v razdelitvi naravnih talentov, moralno arbitrarno. Kljub temu premisa prvega argumenta ni povsem točna – iz dejstva, da so naravne in družbene neenakosti arbitrarne, namreč sledi sklep, da bi morale tovrstne neenakosti vplivati na razdelitev le, ko bi bilo to v korist zapostavljenim članom družbe.

Ne smemo pozabiti, da morajo po Rawlsu v korist ljudi v najslabšem položaju delovati vse razlike. Kaj pa, če se na primer nisem rodil v privilegirani družbeni skupini in sem brez posebnega naravnega talenta, a mi je s svojimi izbirami ter trdom kljub temu uspelo, da si zagotovim večje dohodke kakor drugi? V tem argumentu ni ničesar, kar bi pojasnilo, zakaj se načelo razlike nanaša na vse neenakosti in ne samo na tiste, ki izhajajo iz moralno arbitrarnih dejavnikov.

---

³⁰ Prav tam, str. 75

2.3 DRUŽBENA POGODBA

Po Rawlsu je njegov prvi argument v prid načelom pravičnosti v splošnem manj pomemben od drugega. Rawlsov glavni argument je argument »družbene pogodbe«, utemeljitev politične moralnosti, ki bi jo ljudje »izbrali, če bi postavljali družbo iz 'izhodiščnega položaja'.«³¹ O prvem argumentu Rawls zapiše naslednje:

»nobena od prejšnjih opazk [o enakosti možnosti] ni argument za to razumevanje [pravičnosti], saj morajo biti v pogodbeni teoriji, strogo vzeto, vsi argumenti oblikovani tako, da dajo odgovor na vprašanje, kaj bi bilo racionalno izbrati v izhodiščnem položaju. Zdaj nameravam utreti pot izbrani interpretaciji obeh načel pravičnosti tako, da se oba kriterija, zlasti pa [načelo razlike], bralcu ne bosta zdela preveč ekscentrična ali nenavadna.«³²

Rawls dojema svoj prvi, intuitivni argument zgolj kot podlago za argument, ki gradi na ideji družbene pogodbe. Ta strategija se zdi nekoliko nenavadna, saj so številni teoretiki v »družbenopogodbenih argumentacijah /.../ videli šibke argumente in zdi se, da Rawls dokaj močnemu argumentu nameni podporno vlogo šibkejšemu argumentu družbene pogodbe.«³³

Zakaj imajo pogodbene argumente za šibke? Kot zapiše Kymlicka, »slonijo na zelo nesprejemljivih podmenah.«³⁴ Od nas zahtevajo, da si zamislimo naravno stanje pred pojavom sleherne politične avtoritete. V njem je vsakdo prepuščen samemu sebi, kar pomeni, da ni višje avtoritete, ki bi imela moč zaukazati poslušnost ali bila odgovorna, da varuje interese in posest ljudi.

---

³¹ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 100

³² Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 75

³³ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 101

³⁴ Prav tam, str. 101

Vprašanje je, za kakšne vrste pogodbo bi se posamezniki v naravnem stanju dogovorili o vzpostavitvi politične avtoritete, ki bi imela moč ter odgovornost. Če vemo, kakšna je vsebina pogodbe, vemo tudi, kaj je oblast primorana storiti in čemu morajo biti državljani poslušni.

To tehniko argumentacije je uporabljalo več filozofov – Hobbes, Locke, Kant, Rousseau – in prišli so do različnih odgovorov. Kritiki so jim ob tem očitali, da takšno naravno stanje ali pogodba nista nikoli obstajala – slednja zato v nikakršnem smislu ne zavezuje ne državljanov ne oblasti. Kot zapiše Kymlicka: »Pogodbe ustvarijo obveznosti le, če so bile res sklenjene.«³⁵ Ko predpostavljamo, da je določen dogovor pogodba, ki bi jo stranke podpisale v nekem naravnem stanju, priznamo, da je ta dogovor le fiktiven. Ideja družbene pogodbe je videti bodisi zgodovinsko neverjetna (če temeljni na dejanskem sporazumu) ali moralno irelevantna (če temelji na hipotetičnem dogovoru).

Toda obstaja še en način, kako interpretirati argumente družbene pogodbe. O njej namreč ne bi smeli razmišljati »kot o dogovoru, dejanskem ali hipotetičnem, ampak kot o pripravi, s katero lahko izpostavimo implikacije nekaterih moralnih premis, ki zadevajo moralno enakost ljudi.«³⁶ Na naravno stanje se ne sklicujemo zato, da bi ugotovili zgodovinske značilnosti določene družbe ali zgodovinske obveznosti oblasti, temveč da bi oblikovali idejo moralne enakosti posameznikov.

Del zamisli, da smo v moralnem pogledu enaki, je trditev, da ni nihče med nami *per se* podrejen volji drugih. V večjem delu zgodovine so številnim posameznikom ter skupinam to enakost odrekli – v fevdalizmu so, denimo, na kmete gledali kot na po naravi podrejene aristokratom. Zgodovinska naloga klasičnih liberalcev, kakršen je bil Kant, je bila zanikati to fevdalno premiso. Predstava o naravnem stanju, v katerem so ljudje statusno enaki, je bila način, s

---

³⁵ Prav tam, str. 101

³⁶ Prav tam, str. 102

katerim so liberalci izrazili svojo zavrnitev ideje, da so ljudje po naravi podrejeni drugim. Kot pravi Rousseau: »Človek se rodi svoboden, a vsepovsod je vkovan v verige.« Ideja naravnega oziroma »izhodiščnega položaja« torej ne ponazarja trditve o 'predružbenem' obstoju človeških bitij, temveč moralno postavko o odsotnosti naravne podrejenosti med njimi.

I – Izhodiščni položaj

Povedano z Rawlsovimi besedami: ... »moj namen je ponuditi razumevanje pravičnosti, ki posploši in povzdigne na višjo raven abstrakcije znano teorijo družbene pogodbe /.../«³⁷ Namen pogodbene teorije je zatorej določitev načel pravičnosti z gledišča enakosti. V Rawlsovi teoriji

»izhodiščni položaj enakosti ustreza naravnemu stanju v tradicionalni teoriji družbene pogodbe. Izhodiščni položaj seveda ni mišljen kot dejansko zgodovinsko stanje in še veliko manj kot prvotno stanje kulture. Dojet je kot zgolj hipotetično stanje, ki je oblikovano tako, da vodi do določenega razumevanja pravičnosti.«³⁸

Če Rawlsov izhodiščni položaj po eni strani ustreza ideji naravnega stanja, se po drugi strani od nje odmika. Rawls namreč zatrjuje, da običajno naravno stanje v resnici ni izhodiščni položaj enakosti. Tu se njegov drugi, pogodbeni argument pridruži njegovemu intuitivnemu argumentu. Splošna razlaga naravnega stanja ni pravična, ker imajo nekateri ljudje večjo pogajalsko moč, več talentov, začetnih sredstev – in so potemtakem sposobni dlje vztrajati za sklenitev dogovora, medtem ko so manj močni ali talentirani prisiljeni popuščati. Ker so naravne prednosti po Rawlsu nezaslužene, pri določanju načel pravičnosti posameznikom ne bi smele zagotavljati prednosti oziroma jih zapostavljati. Za prikaz moralne enakosti je zato potrebna nova priprava, ki bo ljudem onemogočila, da bi izkoristili svoje naključne (naravne) prednosti

---

³⁷ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 11

³⁸ Prav tam, str. 12

pri izbiri načel pravičnosti. To je osrednji razlog, zaradi katerega Rawls razvije edinstveno teoretsko konstrukcijo, znano kot »izhodiščni položaj«. V tem revidiranem položaju so ljudje postavljeni za tako imenovano »tančico nevednosti«. Pri tem

»nihče ne pozna svojega naključnega položaja v družbi, svojega razrednega položaja ali družbenega statusa, prav tako nihče ne pozna sreče, ki jo je imel pri razdelitvi naravnih danosti in sposobnosti, svoje inteligence, moči in podobnega. Moja podmena bo celo, da strani ne poznajo svojega razumevanja dobrega ali svojih posebnih psiholoških nagnjenj. Načela pravičnosti so izbrana za tančico nevednosti. Tako je poskrbljeno, da pri izbiri načel nihče ni v prednosti ali zapostavljen zaradi razpleta naravnih naključij ali /.../ družbenih okoliščin. Ker so vsi v podobnem položaju in ni nihče zmožen oblikovati načel tako, da bi dajal prednost njegovemu posebnemu položaju, so načela pravičnosti rezultat nepristranskega dogovora ali pogajanja.«³⁹

Pogodbene stranke tako med procesom odločanja oziroma izbire vodilnega načela pravičnosti, na osnovi katerega bodo oblikovani postulati prihodnje družbe, postavlja za »tančico nevednosti« (*veil of ignorance*). Ta strankam onemogoča vedeti, kakšne naravne sposobnosti, talente, fizično moč in premoženje posedujejo, ter kar je najvažnejše, zaradi tančice nevednosti ne vedo, kakšen položaj bodo zasedle v družbi.

Prav položaj strank, ki se nahajajo za tančico nevednosti, Rawls opisuje kot izhodiščni položaj teorije pravičnosti. Pogodbene stranke naj bi tako po svoji racionalni presoji izbrale regulativne principe pravične družbe ter njeno temeljno strukturo. Rawls pogajalce oziroma stranke naproša, naj si z njegovega seznama možnih družbenih ureditev, ki zaobsega pet znanih

---

³⁹ Prav tam, str. 12

tradicionalnih pojmovanj pravičnosti – natančneje: Rawlsovo pojmovanje 'pravičnosti kot poštenosti', klasično teleološko pojmovanje pravičnosti, mešano oziroma egoistično pojmovanje pravičnosti –, izberejo tisto, o katerem menijo, da je za njih najboljše. Ker se stranke nahajajo za tančico nevednosti ter izbirajo v pogojih negotovosti, so prisiljene nadvse skrbno pretehtati, kateri izbor je zanje racionalen.

Rawlsova tančica nevednosti, zaradi katere se pogodbene stranke nahajajo v stanju negotovosti, pri tem »odstranjuje vsakršen ozko egoističen interes. Prav zavoljo nje ne vedo, kakšen položaj bodo zavzele v prihodnji družbi.«⁴⁰ S tem tančica nevednosti izenačuje pogajalske pozicije strank. »Prav to pa je tista moralna pozicija popolne enakopravnosti in upoštevanja zahtev vseh posameznikov, iz katere so izključeni vsi posebni egoistični interesi.«⁴¹

Tako je Rawlsova misel povezana s Kantovo moralno filozofijo, saj njegova teorija izhodiščnega položaja upošteva temeljne zahteve Kantovih kategoričnih imperativov, ki od nas zahtevajo, da posameznike vselej obravnavamo kot enakopravne in enakovredne. Kategorični imperativ nam pravi, da moramo nekaj narediti ne glede na naše osebne želje; to, kar je »resnično dobro«, velja za vse in ni nekaj, s čimer se lahko strinjamo ali ne. Po Kantu je vsak posameznik »sam sebi moralni agent« – naše moralno delovanje je tako povezano z razumom. Medtem ko je utilitarizem zasnovan na univerzalnosti želje, Kantov pogled temelji na univerzalnosti razuma.

Bistveno stališče »k dolžnosti usmerjene morale« je gledati na svet (vključno z lastnimi dejanji) s stališča drugih ljudi. Moralno vrednost dejanja po Kantu določa namen in ne učinek – vrednost nekega dejanja je odvisna samo od dejanja in ne od posledic, kot pri utilitarizmu. Od vseh navedenih pojmovanj pravičnosti, med katerimi izbirajo pogodbene stranke, izključno

---

⁴⁰ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 442

⁴¹ Prav tam, str. 442

Rawlsovi načeli pravičnosti zagotavljata strankam spoštovanje deontoloških zahtev ter s tem zagotavljata svobodo in enakopravnost za vsakogar.

Zahtevo, da se ljudje odmaknejo od vednosti o svojem družbenem ozadju in svojih individualnih željah, so mnogi imeli za dokaz nenavadne teorije osebne identitete. Vprašamo se lahko, kaj ostane od sebstva nekoga, ko odstranimo vso to vednost. Težko si je zamisliti samega sebe za tančico nevednosti – veliko težje, »kakor si je zamisliti samega sebe v tradicionalnem naravnem stanju, v katerem so bili fiktivni ljudje vsaj duhovno in telesno razmeroma neokrnjeni.«⁴²

Poudariti je potrebno, da tančica nevednosti ni izraz teorije osebne identitete. Je intuitivni preizkus nepristranskosti, podoben poskusu zagotovitve nepristranskosti razdelitve pogače, ko poskrbimo za to, da oseba, ki jo reže, ne ve, kateri kos bo dobila. Tančica nevednosti podobno zagotovi, da tisti, ki bi lahko zaradi svojega boljšega položaja vplivali na proces izbire v svojo korist, tega ne morejo storiti. Osnovni namen izhodiščnega položaja je predstaviti enakost med človeškimi bitji kot moralnimi osebami – načela pravičnosti so tista, ki bi jim ljudje kot enaki dali soglasje, če se nihče ne bi osebno okoristil z družbenimi ali naravnimi naključji. Na izhodiščni položaj moramo gledati kot na razlagalno pripravo, ki »v sebi povzame pomen« naših razumevanj nepristranskosti in »nam pomaga izluščiti njihove posledice.«⁴³

Kot zapiše Kymlicka: »Rawlsov argument potemtakem ni, da je neko razumevanje enakosti izpeljano iz ideje hipotetične pogodbe /.../ Hipotetična pogodba je način konkretizacije nekega razumevanja enakosti in način odkrivanja posledic tega razumevanja za pravično ureditev družbenih institucij.«⁴⁴

---

⁴² Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 104

⁴³ Prav tam, str. 105

⁴⁴ Prav tam, str. 105–106

Premisa Rawlsovega drugega argumenta je enakost in ne »družbena pogodba« – če jo hočemo kritizirati, moramo pokazati, da ne more podati aдекватne razlage enakosti. Ne zadostuje – pravzaprav je povsem brez pomena trditi, da je družbena pogodba zgodovinsko neresnična, da tančica nevednosti ni mogoča ali da je izhodiščni položaj kako drugače neverjeten. Vprašanje ni, ali bi izhodiščni položaj lahko resnično obstajal, ampak ali lahko glede na naravo procesa izbire pričakujemo, da bodo načela, ki bi jih v njem izbrali, pravična. Četudi sprejmemo Rawlsovo idejo družbene pogodbe kot priprave, s katero ponazorimo določeno razumevanje enakosti, še zdaleč ni jasno, katera načela bi bila izbrana v izhodiščnem položaju. Rawls seveda meni, da bi bilo izbrano načelo razlike. Dokaz za to trditev naj bi bil neodvisen od prvega, intuitivnega dokaza. Načelo razlike je torej le ena od izbir, ki jih lahko sprejmejo stranke v izhodiščnem položaju.

Kako so izbrana *načela pravičnosti*? Osrednja misel je tale: čeprav ne vemo, kakšen položaj bomo zasedli v družbi in kakšne cilje bomo imeli, obstajajo nekatere stvari, ki jih bomo hoteli oziroma potrebovali, da bi si omogočili dobro življenje. Naj bodo razlike med posameznimi življenjskimi načrti še tako velike, je vsem skupno to, da vsi vključujejo *usmerjanje življenja*. Prav vsi smo zavezani določenemu idealu dobrega življenja; ne glede na njegovo bolj ali manj specifično vsebino potrebujemo nekatere reči, da bi to zavezanost uresničevali.

V Rawlsovi teoriji se te reči imenujejo »primarne dobrine«. Rawls primarne dobrine v splošnem deli na družbene in naravne. Spoznali smo že, da morajo biti »vse primarne socialne dobrine, se pravi, svoboda, možnost, dohodki, bogastvo in temelji samospoštovanja /.../«, porazdeljene enako, razen če je neenaka distribucija »katere koli od teh dobrin v korist najbolj zapostavljenih.«⁴⁵

---

⁴⁵ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti. Socialno delo*: 1998, letnik 37, številka 6, str. 442

Ko posamezniki izbirajo načela pravičnosti, si za tančico nevednosti prizadevajo zagotoviti najboljši možni dostop do primarnih dobrin, ki jih razdeljujejo družbene institucije (tj. do družbenih primarnih dobrin). Ker nihče ne ve, kateri položaj bo zasedel v družbi, ima naloga, naj ljudje odločijo, kaj je najbolje zanje, enake posledice, kot če bi jim naložili, naj odločijo, kaj je najbolje za vsakogar, če ga obravnavamo nepristransko. Da bi se za tančico nevednosti lahko odločil, katera načela uveljavljajo moje dobro, se moram postaviti v kožo vseh oseb v družbi in spoznati, kaj uveljavlja njihovo dobro – namreč lahko se zgodi, da bom ena od teh oseb.

Če je podmena racionalne naravnosti na lasten interes združena s tančico nevednosti, doseže enak cilj kot dobronamernost, saj se moram naklonjeno poistovetiti z vsako osebo v družbi in upoštevati njeno dobro, kakor bi bilo moje. Tako dogovori, ustvarjeni v izhodiščnem položaju, upoštevajo moralne zahteve slehernega posameznika.

Stranke si v izhodiščnem položaju poskušajo zagotoviti najboljši dostop do primarnih dobrin, ki jim bodo omogočile živeti dragoceno življenje, ne da bi vedele, katero mesto v družbeni piramidi bodo zasedle. Še vedno imajo na izbiro veliko različnih načel in principov. Izberejo lahko enako razdelitev družbenih dobrin za vse položaje v družbi. Toda Rawls meni, da to ni racionalno, saj nekatere neenakosti – denimo tiste, ki jih podpira načelo razlike –, vsakomur izboljšajo dostop do primarnih dobrin.

Izberejo lahko utilitaristično načelo, ki družbenim institucijam nalaga, da primarne dobrine razdeljujejo na način, ki bo maksimalno koristil v družbi. Ta izbira bi maksimalno povprečno koristila, za katero lahko strani v izhodiščnem položaju pričakujejo, da jo bodo imele v realnem svetu. V tem primeru bi lahko – skladno z utilitarizmom – nekaj bednih, garaških sužnjev kar najbolj osrečilo »največje število ljudi«, toda to je nezdržljivo z egalitarnim liberalizmom; pogajalci po vsej verjetnosti ne bi tvegali, saj bi sami lahko končali kot sužnji. Kritiki ob tem

sprašujejo, ali ne bi nekateri vendarle tvegali majhno možnost, da končajo kot sužnji, če bi bila verjetnost velikih ugodnosti dovolj visoka. K temu vprašanju se vrnem v nadaljevanju.

Obstajajo nasprotujoče si razlage tega, kaj je racionalno storiti v takšnem položaju. Če bi vedeli, kakšno je razmerje možnosti, da bodo v utilitaristični družbi naše temeljne pravice kratene, bi imeli jasnejšo sliko o tem, kolikšno stopnjo tveganja je racionalno sprejeti. Tančica nevednosti takšno seznanjenost izključuje; racionalnost »igranja na srečo« je odvisna tudi od tega, ali nekdo tveganju nasprotuje ali ne.

Katera izbira se zdi racionalna? Rawls meni, da je racionalno ravnati v skladu z načelom *maximin*. Edina racionalna izbira v pogojih negotovosti bi bila izbira principov, ki bi pogodbenim strankam zagotovili vsaj temeljne pravice in dobrine, četudi to zmanjšuje možnost za dosego ostalih pravic in ugodnosti.

Rawls zato domneva, da bi si racionalna oseba v pogojih negotovosti za vodilo izbrala strategijo *maximin*. Ta od pogodbenih strank zahteva maksimiranje socialnega minimuma tako zmanjšuje tveganje. Kakor pravi Rawls, je to enako, kot če bi ravnali v skladu s predpostavko, da bo o mestu, ki ga boste zasedli v družbi, odločal vaš najhujši sovražnik.⁴⁶ Ker ima vsak od nas le eno življenje, ni racionalno sprejeti možnosti, da bo naše edino življenje nezadovoljivo. Rawlsov sklep, da bi ljudje v izhodiščnem položaju izbrali načelo razlike, se ujema z njegovim prvim, intuitivnim argumentom. Ljudje, ki uporabijo nepristranski postopek sprejemanja odločitev za izbiro načel pravičnosti, namreč sprejmejo ista načela, za katera nam naše intuicije pravijo, da so nepristranska.

Racionalna izbira zahteva od strank maksimiranje tistega, kar bi dobile, če bi se po naključju znašle na družbenem dnu. Rawls meni, da si bodo pogodbene stranke kot racionalna bitja

---

⁴⁶ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 152–153

izbrale njegovi načeli pravičnosti, ki zagotavljata enakopravnost in temeljne svoboščine vsem članom družbe. »Tako Rawls s pomočjo tančice nevednosti vzpostavi perspektivo, iz katere je *dobro drugih* za nas kratko malo sestavina našega dobrega.«⁴⁷ Ker zavoljo tančice nevednosti nihče ne ve, kakšen položaj bo zasedal v družbi, je odločitev, kaj je zanj najboljše, izenačena z odločitvijo, kaj je najboljše za vse člane družbe. Na ta način Rawlsova teorija izhodiščnega položaja

»resnično upošteva kantovsko deontološko zahtevo po enakopravnosti, saj so pogodbene stranke prisiljene upoštevati zahteve in potrebe vsakega posameznika. To pa pomeni, da so prisiljene obravnavati posameznike kot svobodne in avtonomne, torej kot moralne osebe, ki lahko kot take predstavljajo le »cilje po sebi« v Kantovem smislu, ne pa sredstvo za doseg kakršnih koli ciljev. Če pa so pogodbene stranke prisiljene upoštevati dobro prav vsakega posameznika, potem je *racionalna odločitev* /.../ tudi *moralna odločitev*. Na ta način Rawlsova pogodbena naprava zamenjuje fizično neenakost posameznikov z njihovo moralno enakostjo.«⁴⁸

Rawls svoj kontraktualistični pristop in metodo svoje teorije, ki jo imenuje »kantovski konstruktivizem«, utemeljuje s Kantovo idejo, da so moralni principi stvar racionalne izbire. Po tem razumevanju namreč določajo vsebino moralnega zakona, ki si ga ljudje kot racionalna bitja želijo imeti za vodilo svojega delovanja znotraj etične skupnosti.

Tako pojmovana moralna filozofija postane »študija o strukturi in izidu primerno definirane racionalne odločitve.«⁴⁹ Ta ideja ima za posledico, da o moralnih principih razmišljamo kot o množtvu ciljev, pri čemer morajo biti izbrani principi sprejemljivi za vse. Rawlsovo teorijo

---

⁴⁷ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 443

⁴⁸ Prav tam, str. 443

⁴⁹ Prav tam, str. 443

izhodiščnega položaja lahko razumemo kot »proceduralno interpretacijo Kantovega pojmovanja avtonomije in kategoričnih imperativov.«⁵⁰

Rawlsova metoda kantovskega konstruktivizma nam omogoča konstrukcijo pravične procedure. Ta metoda nam tako po Kantovem kot tudi po Rawlsovem prepričanju omogoča izpeljavo pojmovno konsistentnih in logičnih ali na kratko sistematičnih odgovorov na moralna vprašanja. »Rawls namreč uporablja svoj kantovski konstruktivizem predvsem zato, da bi pokazal, da so moralni principi dokazljivi teoremi, izpeljani iz moralno pravilnega in logično veljavnega procesa razmisleka.«⁵¹ Sprejetje le-tega upravičuje z utilitarističnim izračunom za interese vsakega posameznika, ko so stranke še v hipotetičnem stanju sprejemanja družbene pogodbe. Rawlsova teorija poskuša s pomočjo kantovskega pojmovanja pravičnosti v sebi združiti ideale svobode in enakosti; s pomočjo formulacije dvodelnega pojmovanja »poskuša združiti ideale *moralne osebe* in *socialne kooperacije*«. ⁵²

V Rawlsovi teoriji pravičnosti imamo na eni strani model dobro urejene družbe, na drugi pa pojem moralne osebe. Temeljna naloga izhodiščnega položaja je, da vzpostavi povezavo med modelskim pojmovanjem osebnosti in principi pravičnosti, ki določajo medsebojna razmerja državljanov v pravični družbi. Rawls to stori »s pomočjo upoštevanja kantovskih deontoloških zahtev, ali na kratko, z njegovo zahtevo po enakopravni obravnavi vseh posameznikov.«⁵³

Kantovska interpretacija izhodiščnega položaja pomeni predvsem to, da je interes posameznikov, da bi delovali v skladu z resnico in pravičnostjo, edini način, na katerega lahko izrazijo svojo naravo kot svobodna in enakopravna racionalna bitja. Rawlsova »socialna etika« z opiranjem na kantovski pojem pravičnosti podaja sistematično alternativo utilitarizmu. V

---

⁵⁰ Prav tam, str. 443

⁵¹ Prav tam, str. 443

⁵² Prav tam, str. 443

⁵³ Prav tam, str. 443

nasprotju z utilitarizmom so namreč individualne pravice posameznika samo jedro Rawlsove teorije pravičnosti.⁵⁴

Vendar pa ob Rawlsovem poudarjanju, da je njegova teorija 'pravičnosti kot poštenosti' poskus razvijanja kantovskega pojmovanja pravičnosti, ne smemo pozabiti, da se njegova teorija na Kantovo moralno filozofijo opira le v temeljnem smislu. Pravzaprav povzema zgolj osnovno zahtevo Kantove deontologije, ne pa tudi njene teoretske podlage. Rawlsovo razumevanje iz kantovske etike prevzema le dve osnovni ideji. Prva je ta, da »obstajajo različni načini obravnavanja človeka, ki niso v skladu s priznavanjem človeka kot polnopravnega člana /.../ družbe, tako obravnavanje pa je nepravilno.«⁵⁵ Druga ideja se navezuje na politično enakost posameznikov in predpostavlja, da moramo prav vse člane skupnosti obravnavati z enakim spoštovanjem in skrbjo, torej kot enakopravne. Teoretsko izhodišče Rawlsove teorije v osnovi ni kantovsko in se ne opira na Kantovo kritično metodo.

»Pri Rawlsu torej pridevnik »kantovski« pomeni bolj analogijo kot identiteto.«⁵⁶ Osnovno izhodišče Rawlsove teorije je pragmatistična moralno-filozofska tradicija. Rawls se ima tako za teoretsko izhodišče svoje teorije pravičnosti zahvaliti Henryju Sidgwicku, teoretiku, ki se mu je posrečilo razviti sistematično in celovito utilitarno vizijo politične in etične teorije. V svojem delu *The Methods of Ethics* je prvi artikuliral metodo reflektivnega ekvilibrija, s pomočjo katere Rawls utemeljuje svojo teorijo pravičnosti.

II – Metoda reflektivnega ekvilibrija

Nekateri kritiki so Rawlsu očitali, da pride do načela razlike samo zato, ker priredi opis tančice nevednosti tako, da ga proizvede, oziroma zato, ker sprejme samovoljne predpostavke, ki jih

---

⁵⁴ Prav tam, str. 444

⁵⁵ Prav tam, str. 444

⁵⁶ Prav tam, str. 444

ne bi smel. V teh kritikah je morda nekaj resnice, vendar je njihova smer zgrešena – Rawls namreč prizna, da opis izhodiščnega položaja formira tako, da bi ta proizvedel načelo razlike. Razmislek o morali je tako za Rawlsa zlasti »proces rekonstrukcije temeljnih principov s pomočjo zbiranja in urejanja konkretnih sodb po pravilnem vrstnem redu /.../«⁵⁷ Rawls prizna, da izhodiščni položaj prireja tako, da bi zagotovil nastanek načel, ki ustrezajo našim intuicijam. Kot pravi Rawls, »razumevanja pravičnosti ni mogoče deducirati iz samorazvidnih premis ali pogojev načel; nasprotno, njena utemeljitev je vprašanje medsebojne podpore številnih premislekov, ujemanja vsega v koherentnem pogledu.«⁵⁸

Rawlsova metoda reflektivnega ekvilibrija (*Reflective Equilibrium*) je tehnika iskanja in vzpostavljanja ravnotežja med našim vsakodnevnimi moralnimi prepričanji ter teoretsko strukturo, ki je sposobna ta prepričanja združiti in utemeljiti.⁵⁹ Primarna naloga Rawlsove teorije pravičnosti je utrditev osnovnih intuicij z vpeljavo metode, s katero bi lahko sistematizirali in korigirali splošna moralna prepričanja. »Ta teorija je pravzaprav neke vrste psihologija, s pomočjo katere poskuša analizirati strukturo naše sposobnosti moralnih sodb, in sicer točno določene vrste moralnih sodb, namreč sodb o pravičnosti.«⁶⁰

Metoda kantovskega konstruktivizma je v Rawsluvi teoriji orodje zastavljanja oziroma predstavitve njegove izhodiščne premise, ne pa tudi utemeljevanja njegove teorije. S pomočjo omenjene metode Rawls predstavi svojo izhodiščno hipotezo, ki jo nato preizkuša z vpeljavo metode reflektivnega ekvilibrija. Ta nam pove, ali se predlagana načela ujemajo z našimi sodbami, in je s tem tudi metoda utemeljevanja politične oziroma moralne filozofije.

---

⁵⁷ Prav tam, str. 444

⁵⁸ Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London, str. 21

⁵⁹ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 445

⁶⁰ Prav tam, str. 445

Tovrstna tehnika predpostavlja, da posamezniki posedujejo notranji čut oziroma prepričanje, ki se nanaša na naše vsakdanje življenje. To prepričanje nam pove, ali so določeni politični postopki pravični ali ne (prepričani smo, denimo, da je suženjstvo nepravično). Predpostavlja pa tudi, da so posamezniki sposobni urediti neposredne intuicije po določenem »vrstnem redu, tako da veljajo nekatera od teh prepričanja za bolj gotova kot druga.«⁶¹ Naloga normative politične filozofije je v skladu s »tehniko ravnotežja« ugotoviti in analizirati strukturo principov, ki se nahajajo v središču naših vsakdanjih prepričanj. »Ta struktura nam mora biti sposobna pojasniti naša prepričanja, tako da nam razkrije njihove temeljne predpostavke.«⁶²

Teorija pravičnosti naj bi pojasnila in sistematizirala naš intuitivni občutek za pravičnost na podoben način, kot lingvistika izreka naš občutek za gramatičnost. Da bi, na primer, razumeli teorijo slovnice, moramo najprej odkriti principe, ki so v skladu z našimi intuicijami o slovničnih zakonitostih in o katerih smo prepričani, da so pravilne. Za Rawlsa pomeni razviti politično teorijo poiskati splošna načela, katerih uporaba podpira pravilne sodbe o tem, kaj je v posameznih primerih pravilno. Tako se v procesu iskanja

»ravnovesja znotraj refleksivnega ekvilibrija neprestano premikamo naprej in nazaj, na eni strani med specifikacijo izhodiščnega položaja in principi, ki jih ta specifikacija ustvarja, ter na drugi strani med našimi sodbami. Če principi potrebujejo revizijo, tega ne naredimo enostavno z njihovo spremembo, ampak z revizijo izhodiščnega položaja, vse dokler njegova specifikacija ni taka, da nas pripelje k principom, ki bodo izbrani.«⁶³

Rawls bi lahko svojim (zlasti utilitarističnim) kritikom odvrnil, da je treba predpostavke, ki ne vodijo pogodbenih strank k izboru njegovih načel pravičnosti, v skladu z zahtevami

---

⁶¹ Prav tam, str. 445

⁶² Prav tam, str. 445

⁶³ Prav tam, str. 445

refleksivnega ekvilibrija revidirati in preoblikovati. Na prvi pogled se zdi, da politična teorija ni kaj dosti več kot poskus rekonstrukcije našega občutka za pravičnost. Toda Rawls meni, da ima politična filozofija sokratsko naravo; prepričan je, da nas filozofska refleksija pelje k reviziji naših razumskih sodb.

III – Notranji problemi

Rawlsov argument proti prevladujočemu pogledu na enakost možnosti je v veliki meri povezan s trditvijo, da prevladujoči pogled dopušča prevelik vpliv naključnih naravnih obdarjenosti. V tej točki se strinjam z Rawlsovo teorijo. Vendar po drugi strani tudi ta dopušča prevelik vpliv naravnih neenakosti in premajhen vpliv naših izbir.

Rawls meni, da zahteve ljudi do primarnih družbenih dobrin ne bi smele biti odvisne od njihovih naravnih kontingenc. Talentirani po Rawlsovi predpostavki ne zaslužijo nič večjih dohodkov in bi takšne dohodke morali prejemati le, če je to v prid tistim v najslabšem položaju. Načelo razlike naj bi – po Rawlsovem mnenju – dajalo »najboljša jamstva za to, da naravne danosti nimajo nobenega nepravičnega vpliva.«⁶⁴

Prvi notranji problem Rawlsove teorije je neupoštevanje naravnih primarnih dobrin. Rawlsovi teoriji pravičnosti ne uspe v celoti zajeti problema razdelitve primarnih dobrin; naravne neenakosti tako ostanejo neupoštevane. Po Rawlsu položaj posameznika določa njegov dostop do družbenih primarnih dobrin. Rawlsova teorija ne upošteva pogoja naravnih danosti – razlike bi morale biti utemeljene tudi na talentih in prirojenih sposobnostih posameznika. Tako na primer invalidi nimajo zagotovljene kompenzacije stroškov, ki so povezani z njihovo zdravstveno oskrbo. To je posledica Rawlsove trditve, da naravne dobrine ne bi smele vplivati na kompenzacijo naravnih neenakosti.

---

⁶⁴ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 115

»Drug problem zadeva obrat te intuicije«. ⁶⁵ Rawlsovo načelo razlike zahteva, da ima vsak član družbe dovolj primarnih dobrin za uresničitev svojega »življenjskega načrta«. Posledično Rawlsova teorija dovoljuje, da se izbire posameznika kompenzirajo od drugih članov družbe, kar ni nujno v skladu z našim občutkom za pravičnost. Tako je lahko prva oseba v skladu z načelom razlike prisiljena plačevati davek, da vzdržuje drag življenjski slog druge osebe.

»Ko so neenakosti v prihodkih rezultat izbir, ne pa okoliščin, načelo razlike pristranskost ustvari, ne pa odstrani«. ⁶⁶ Usoda ljudi bi morala biti odvisna od njihovih osebnih ambicij (življenjski cilji in načrti) in ne od njihove naravne oziroma družbene obdarjenosti (okoliščin, v katerih uresničujejo svoje ambicije).

Čeprav se Rawls sklicuje na distinkcijo med izbirami in okoliščinami, njegovo načelo razlike to razlikovanje krši. Omililo naj bi »učinke mesta, ki ga zaseda posameznik v razdelitvi naravnih danosti, toda ker Rawls naravne primarne dobrine izključi iz seznama, ki določa, kdo je v slabšem položaju, tisti, ki trpijo zaradi nezasluženih naravnih zapostavljenosti, zanje ne prejmejo nadomestila.« ⁶⁷ Po drugi strani so ljudje odgovorni za stroške svojih izbir. Načelo razlike terja, da nekateri ljudje (na primer marljivi ali uspešnejši) subvencionirajo stroške izbir drugih. To velja tudi v primeru, ko je neenak položaj posameznika posledica njegovih lastnih izbir.

---

⁶⁵ Prav tam, str. 118

⁶⁶ Prav tam, str. 120

⁶⁷ Prav tam, str. 121

3. RAZPRAVA

V razpravi se bom ukvarjal z vrednotenjem Rawlsove teorije z argumentiranjem teze, da so neenakosti, ki jih dovoljuje načelo razlike, nesprejemljive, četudi v materialnem pogledu izboljšajo položaj posameznika. Sprva bom na kratko povzel Rawlsovo teorijo pravičnosti (predvsem razlago primarnih družbenih dobrin) in predstavil njeno deontološko izhodišče. V sklopu analize avtorjeve teorije se bom posvetil Rawlsovemu pojmovanju samospoštovanja ter v podporo tezi predstavil dva ločena argumenta. V prvem delu razprave bom razvijal svoj prvi argument in nato prešel na obravnavo drugega argumenta.

Rawlsovo pojmovanje samospoštovanja

V teoretskem delu smo spoznali, da se Rawlsova teorija pravičnosti med drugim osredotoča na obravnavo družbenih dobrin. Vse primarne družbene dobrine – svoboda, enake možnosti, dohodki in bogastvo ter osnove samospoštovanja – bi morale biti po Rawlsu razdeljene enako, razen če neenaka razdelitev ene ali vseh dobrin koristi posameznikom v najslabšem položaju.

Osnovna ideja Rawlsove teorije 'pravičnosti kot poštenosti' je tako povezana s trditvijo, da družbena pravičnost ne zahteva egalitarne porazdelitve vseh družbenih dobrin, temveč le nekaterih⁶⁸. Enako morajo biti porazdeljene zlasti državljanske pravice ter dobrine, ki so razdeljene skladno s potrebami družbe. Pri razporeditvi drugih virov so razlike dovoljene. To velja, vse dokler obstajajo za vse člane družbe enake možnosti, da izboljšajo svoj materialni položaj.

Rawls pojmovanje distributivne pravičnosti poveže z enakim deležem družbenih dobrin, vendar ob tem poudari, da ljudi ne moremo obravnavati kot enake, tako da odstranimo vse neenakosti

---

⁶⁸ Miller, D. (2007). *Politična filozofija. Zelo kratek uvod*. Založba Krtina, Ljubljana, str. 96

(kot pravi Rawls, je z njimi mogoče opraviti tudi drugače), temveč tako, da odstranimo le neenakosti, ki posameznika postavljajo v slabši položaj. Če na primer določene neenakosti izboljšajo položaj slehernega posameznika, ker prinašajo splošne družbene koristi in napredek, bodo potemtakem sprejemljive za vse.

Osnovne družbene dobrine bi – kot poskuša pokazati Rawls – hotela imeti vsaka racionalna oseba. Posedovanje družbenih dobrin je, kot pravi, nujno za oblikovanje in izvedbo »razumnega življenjskega načrta«. Prav zaradi tega se nam zdi dejstvo, da za dostojno življenje potrebujemo nekatere osnovne družbene dobrine, intuitivno sprejemljivo.

Kot smo videli, gre pri obravnavi primarnih družbenih dobrin v prvi vrsti za individualne pravice, svoboščine, materialne dobrine ter temelje samospoštovanja. Po Rawlsovi predpostavki je med naštetimi dobrinami najpomembnejše prav samospoštovanje. Rawls ga opredeli kot občutek posameznika za lastno vrednost oziroma za neizpodbitno prepričanje, da je posameznikovo pojmovanje »dobrega« oziroma njegov razumno zastavljen življenjski načrt vreden uresničenja. Podlagi samospoštovanja je kot naši vednosti o lastni presoji in prizadevanjih potrebno posvetiti posebno pozornost. V tej točki se strinjam z Rawlsom – samospoštovanje je potrebno obravnavati kot najpomembnejšo družbeno dobrino, saj brez čuta za naše osebno dobro ne moremo udejanjiti svojih življenjskih potencialov ali, kot bi rekel Rawls, uresničiti svojega življenjskega načrta.

Na trenutke se zdi, da je posameznikovo samospoštovanje vedno tesno povezano z njegovim dostopom do materialnih sredstev. To seveda ne drži. Dostop do osnovnih družbenih dobrin je (le) pogoj in ne izvor samospoštovanja.⁶⁹ Človek brez zavedanja o svojih prepričanjih in občutkih ne more razviti potencialov, ki mu jih prinašajo materialne priložnosti. Lahko si,

---

⁶⁹ Palmer, D. (2007). *Ali središče drži? Uvod v zahodno filozofijo*. DZS, Ljubljana, str. 432

denimo, lastimo mnogo različnih dobrin, imamo zagotovljen popoln dostop do zdravstvene oskrbe, izobraževanja – obdaja nas lahko blaginja, pa vendar nam dostop do omenjenih družbenih dobrin nič kaj ne koristi, če ob tem kot posamezniki ne oblikujemo »osebnega čuta za lastno vrednost«.

Da bi resnično živeli življenje v družbi, znotraj katere imamo skladno z Rawlsovimi načeli pravičnosti zagotovljen dostop do primarnih družbenih dobrin, se moramo po Rawlsu zavedati svojih lastnih kvalitete; uvideti moramo, da so naši cilji in interesi vredni, ker so tisti, zaradi katerih smo kot posamezniki zavezani k uresničitvi svojih prizadevanj. »Podlaga samospoštovanja« je izraz naše lastne vrednosti – uresničitev ciljev, h katerim stremimo, je v veliki meri povezana z našim samospoštovanjem.⁷⁰ Rawls meni, da je ohranjanje samospoštovanja jedro vsake teorije pravičnosti.

Pozoren bralec bo ob branju Rawlsove teorije naletel na težavo. Rawlsova družba – skladno z načelom razlike – dopušča vpliv nekaterih družbenih neenakosti. Tako je neenak dohodek, v primeru, da izpolnimo načelo razlike, popolnoma sprejemljiv. Po drugi strani je »samospoštovanje« najvišja družbena dobrina in kot pravi Rawls, človeku kopni, ko neenakosti zmanjšujejo njegovo moč in bogastvo proti tistim, ki imajo zaradi teh neenakosti dobiček. To je res, tudi če se v absolutnem smislu stanje revnejših z uvedbo neenakosti izboljša. Rawls postavi samospoštovanje kot enega osrednjih temeljev svoje teorije pravičnosti in ga potem ne izpolni v celoti zaradi svoje zavezanosti načelu *maximin* (tj. dopuščanja družbenih neenakosti).

Četudi, skladno z načelom razlike, izboljšamo materialni položaj posameznika, težave v zvezi s samospoštovanjem ne odpravimo – dopuščanje neenakosti v splošnem razvema »zmanjševanje moči in bogastva« posameznika v slabšem položaju. Načelo razlike

---

⁷⁰ Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana, str. 94

posameznikom na družbenem dnu z izboljšanjem njihovega materialnega položaja ne zagotavlja ohranjanja »moči in bogastva« v rawlsovskem smislu. Zmanjševanje moči posameznika prikrajša, ko govorimo o njegovi podlagi samospoštovanja. Določena stopnja preskrbljenosti z materialnimi dobrinami je pomemben pogoj za razvoj našega »osebnega čuta za lastno vrednost«. Revščina najbrž ne vodi k samospoštovanju – izguba zaposlitve, denimo, v ljudeh vzbudi občutek nepomembnosti in odrinjenosti. Neenakosti zatorej v vsakem primeru sprožajo zaviranje naših osebnih čutov, vrednotenj in pričakovanj, čeprav se zdi, da nam bogastvo samo po sebi še ne prinaša (nujno) tudi samospoštovanja.

Trditev, da samospoštovanje ni sorazmerno z občutkom prikrajšanosti ali privilegiranosti, se zdi dvomljiva; Rawlsova teorija nam pravi, da posameznik, ki nima zagotovljenega dostopa do osnovnih družbenih dobrin (svoboščine, dohodek, priložnosti itn.), ne more razviti osnov samospoštovanja. Tako v rawlsovskem smislu ne moremo govoriti o kakršnemkoli »ponosu« revnih in zatiranih posameznikov ter skupnosti. Tovrsten ugovor se zdi z vidika presojanja Rawlove teorije popolnoma irelevanten.

Z uvedbo ali dopuščanjem neenakosti lahko kompenziramo nekatere naravne razlike – še več: z dopuščanjem neenakosti lahko celo izboljšamo materialni položaj vseh članov družbe, tudi tistih na njenem dnu. Nikakor pa ne moremo prepričati, da bo delovanje družbenih neenakosti nadalje omejevalo posameznika pri vrednotenju njegovega »osebnega čuta za lastno vrednost«. Zdi se, da Rawlsova teorija pravičnosti to preprosto prezre. Če želimo upoštevati Rawlsovo postavko v zvezi prednostno razvrstitvijo družbenih dobrin, ne smemo dopustiti, da bi delovanje družbenih neenakosti posegalo v posameznikovo »podlago samospoštovanja«. Vidimo lahko, da se Rawlsovo načelo razlike odmika od začetne postavke njegove teorije, ki trdi, da je samospoštovanje »najvišja družbena dobrina«.⁷¹

---

⁷¹ Palmer, D. (2007). *Ali središče drži? Uvod v zahodno filozofijo*. DZS, Ljubljana, str. 432

Rawlsova teorija poskuša maksimirati osnovo samospoštovanja, po drugi strani pa (še vedno) dopusti občutno zmanjšanje le-tega. Tako se zdi, da njegova teorija pravičnosti ne zadosti lastnim kriterijem. Rawlsov egalitarni liberalizem je morda boljši kot neobzdrani kapitalizem, ki ga zagovarjajo libertarci – kljub temu pa se zdi, da ne doseže svojega zastavljenega ideala v zvezi s samospoštovanjem. Prvi argument govori v prid zastavljeni tezi. Neenakosti ne bi smele biti dopustne, saj posameznikovo samospoštovanje pojema, ko »nove neenakosti zmanjšujejo njegovo moč in bogastvo v primerjavi z močjo in bogastvom tistih, ki imajo zaradi teh neenakosti dobiček.«⁷²

Kantovska obravnava posameznika

V drugem delu razprave se bom posvetil obravnavi argumenta, ki povzema temeljna deontološka načela, na katera se pri zastavljanju svoje izhodiščne premise opira tudi Rawls. Njegova teorija 'pravičnosti kot poštenosti' v različnih pogledih upošteva kantovsko deontološko zahtevo po moralni enakopravnosti posameznikov. Rawlsovo dvodelno pojmovanje pravičnosti, ki od državljanov zahteva spoštovanje načela svobode in načela razlike, je tesno povezano s Kantovo moralno filozofijo. Lahko se strinjamo, da Rawlsova teorija izhodiščnega položaja v veliki meri spoštuje zahteve Kantovih kategoričnih imperativov.

Moralni principi morajo biti stvar racionalne izbire – kantovska etika nas nagovarja, da posameznike vselej obravnavamo kot enakopravne in enakovredne. Rawlsovi načeli pravičnosti strankam, ki se nahajajo za »tančico nevednosti«, zagotavljata spoštovanje kantovskih zahtev. Njegova teorija pravičnosti se na zahteve Kantove moralne filozofije opira predvsem pri predstavitvi naravnega stanja. Rawlsova formulacija izhodiščnega položaja zagotavlja strankam »svobodo in ekonomsko enakopravnost /.../«⁷³. Pogodbene stranke so v

---

⁷² Prav tam, str. 432

⁷³ Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6, str. 442

izhodiščnem položaju primorane upoštevati moralne zahteve in potrebe slehernega posameznika. Rawlsova teorija pravičnosti tako od nas zahteva preobrazbo iz »hobbesovskih egoistov« v »kantovske univerzaliste«. Kaže nam, da bi, če bi bili prisiljeni vstopati v družbo, o kateri bi se pogajali z drugimi, brez vseh naših z rojstvom danih naključnih značilnosti, izbrali družbo, urejeno skladno z načeli 'pravičnosti kot poštenosti'.

Po Kantu moramo posameznike obravnavati kot svobodne in avtonomne, torej kot moralne osebe, ki lahko kot take predstavljajo le »smotre po sebi«. To pomeni, da posameznika pod nobenimi pogoji ne smemo obravnavati kot »sredstvo za doseg določenega cilja«. Osrednje načelo Kantove moralne filozofije nam torej pravi, da moramo ljudi v prvi vrsti obravnavati kot »cilj po sebi«. S tem Kantovo načelo prepoveduje izkoriščanje drugih ljudi za svoje namene.

Vprašati se moramo, ali Rawlsovi načeli pravičnosti človeka v vseh pogledih obravnavata kot »cilj« (in ne kot sredstvo). Načelo razlike – skladno s strategijo *maximin* – med ljudmi dopušča vplive različnih neenakosti. Tako lahko na primer dopustimo, da neenakost družbenih sredstev ljudi brez lastnine sili v odnose izkoriščanja. Ljudje, ki opravljajo slabo plačano delo, tako postanejo »golo sredstvo za okoriščanje drugih«. V tem primeru se prek prave mere prezira ciljnost njihove človeške narave, ki bi jo morali imeti sami po sebi.

Sicer drži, da so lahko posamezniki v nekaterih primerih obravnavani kot cilj in sredstvo hkrati (Rawlsova družba, denimo, dopušča, da človeka, ki nam pomaga, v določenem pogledu obravnavamo kot »sredstvo«), toda ne smemo spregledati dejstva, da je absolutno izkoriščanje ljudi v moralnem smislu nekaj povsem drugega kot »izkoriščanje« v zgoraj opisanem zgledu (koriščenje pomoči, prijateljske usluge, poučevanje).

Razlika med izrabljanjem ljudi kot sredstev in obravnavanjem kot »smotra na sebi« ni vedno jasna. V resničnem življenju smo pogosto postavljeni pred dileme, v katerih je ne glede na to,

kaj storimo, naše dejanje možno razložiti kot izrabljanje nekoga drugega. V vsakem primeru pa izrabljanje posameznika, kar implicitno dopušča Rawlsova odprtost za maksimiranje dobička, vključuje posameznikovo koriščenje za dosego nečesa drugega. V tem primeru se zdi, da Rawlsova teorija ni zmožna »zaščititi« posameznika pred »kantovskimi« relacijami izkoriščanja. Vzemimo zgled: kupovanje izdelkov, ki jih izdelujejo delavci, ki so za svoje delo prejeli nesprejemljivo nizke plače, obravnava delavca kot »sredstvo za dosego končnega cilja« in ne izpolnjuje naših moralnih dolžnosti, ki jih imamo do tega delavca. Nasprotno bi nakup zajamčenih izdelkov priznaval našo dolžnost, da zagotovimo, da delavci, ki za nas proizvajajo blago, zaslužijo sprejemljive plače.

Ali je posameznik v Rawlsovi družbi, ki je neposredna implikacija premis, izbranih za tančico nevednosti, resnično obravnavan kot »smoter« in ne kot »sredstvo«? Neenakost družbenih dobrin in sredstev ljudi v različnih okoliščinah in na različne načine postavlja v vlogo postranskega sredstva. Legitimiranje družbenih neenakosti na več načinov poseže v obravnavo posameznika kot cilja po sebi. Po Kantu bi moral vsakdo, ki je razumen, obravnavati druge ljudi kot »smoter na sebi« in ne kot šahovske figure v igri osebne koristi.

Kritika sistema, ki temelji na ustvarjanju dobička, je zaradi izkoriščanja privlačna za »kantovsko zaskrbljenost« in premislek glede naših moralnih intuicij. Kantovsko stališče poudarja, da zasebna lastnina nekatere ljudi (delavce) reducira na golo sredstvo za okoriščanje drugih (kapitalistov). Vprašati se moramo, ali lahko z dopuščanjem neenakosti zagotovimo, da bodo posamezniki obravnavni kot »cilj po sebi«? Njihova (deontološka) obravnava v sebi združuje sleherno človekovo prizadevanje – družbene namere in dejavnosti bi morale biti usmerjene k posamezniku kot cilju *per se*.

Lahko bi rekli, da Rawlsova družba z dopuščanjem materialnih neenakosti, posameznika ne obravnava deontološko, kot to velja za njeno premiso izhodiščnega položaja. Zdi se, da bi

morali pri obravnavi načela razlike vztrajati pri temeljni ciljnosti človeka (človek kot »smoter po sebi«) in ob tem dopustiti nekatere (neogrožujoče) relacije »posredstvenja«. Kljub temu velja opomniti, da Rawlsova teorija še vedno dopušča odnose kantovskega izkoriščanja posameznikov, čeprav si po drugi strani – skorajda paradoksalno, prizadeva izboljšati njihov materialni položaj. S predstavljenim argumentom sem podal še drugo utemeljitev izhodiščne predpostavke, ki pravi, da so družbene neenakosti (tako z vidika posameznika v najslabšem položaju kot tudi z vidika celotne družbe) nesprejemljive ter jih potemtakem ne bi smeli dopuščati.

3.1 ZAKLJUČEK

Tezo, zastavljeno na začetku raziskovalnega dela, ki trdi, da so neenakosti (skladne z načelom razlike) nesprijemljive, četudi izboljšajo materialni položaj posameznika, sem potrdil.

V prid potrditvi teze sem v razpravi predstavil dva ločena argumenta. Prvi se je ukvarjal s samospoštovanjem posameznika, drugi pa z zahtevo kantovske etike, ki pravi, da moramo ljudi vselej obravnavati kot »smotre po sebi«. Rawlsovo teoretsko izhodišče je nedvomno povezano z osnovno premiso obeh argumentov – dopuščanje neenakosti tako v intuitivnem kot tudi v normativnem smislu – implicira nasprotja znotraj njegove teorije pravičnosti.

Rawlsova teorija 'pravičnosti kot poštenosti' samospoštovanju upravičeno nameni posebno pozornost, žal pa zamudi priložnost, da bi posamezniku omogočila, da »samospoštovanje« tudi udejanji. Zdi se, da Rawlsova teorija (vključno z načelom razlike) ne prepozna pomembnosti tega pogleda, in tako ne zadosti kriterijem, ki jih postavi v zvezi s samospoštovanjem. Prav tako teorija kot taka ni zmožna v celoti preprečiti izkoriščanja »človeka po človeku«, s čimer ne izpolni svoje kantovske moralne zahteve.

Rawlsovo dvodelno pojmovanje pravičnosti, po katerem ima svoboda posameznika prednost pred enakostjo možnosti in materialno enakostjo, bi moralo po mojem mnenju prednost enakosti možnosti pred enakostjo sredstev nadomestiti s prednostjo samospoštovanja. Strinjam se z Rawlsovim prvim načelom, ki pravi, da mora imeti posameznik pravico do najboljše možnega celovitega sistema temeljnih svoboščin. Samospoštovanje bi moralo imeti poleg svobode prednost pred načelom razlike.

Čeprav je bil Rawls mnenja, da njegove teorije ne smemo povezovati z aktualnim družbenim dogajanjem, lahko vprašanja, s katerimi se ukvarja pričujoča naloga, prenesemo na področje našega družbenega delovanja. Rawlsovo prizadevanje, da bi njegova teorija pravičnosti ostala

filozofski konstrukt, odmaknjen od vsakdanjih političnih dilem, nas ne more omejevati pri grajenju boljše, pravičnejše družbe. Navsezadnje se je Rawls sam opiral na metodo reflektivnega ekvilibrija, ki od nas zahteva premislek o usklajevanju teoretske strukture in naših vsakdanjih intuicij.

4. POVZETEK

Raziskovalna naloga se posveča Rawlsovi teoriji pravičnosti in kritično vrednoti njene prispevke k sodobni politični filozofiji. Nalogo sem razdelil na dva dela.

V teoretskem delu raziskovalne naloge se posvečam Rawlsovi teoriji 'pravičnosti kot poštenosti' (Justice as Fairness), njegovi kritiki teorij intuicionizma in utilitarizma ter nekaterim temeljnim poudarkom Rawlsovega filozofskega opusa (izpostaviti velja kontraktualistični pristop, s katerim je Rawls obudil teorijo družbene pogodbe, načelo razlike in Rawlsov intuitivni argument – pozoren oris pomanjkljivosti prevladujoče ideje enakih možnosti). Teoretski del naloge se med drugim posveča avtorjevi vpeljavi metode kantovskega konstruktivizma ter bralca seznaniti z nekaterimi notranjimi problemi Rawlsove teorije.

V razpravi raziskovalne naloge zagovarjam tezo, da so neenakosti, ki jih dovoljuje načelo razlike, nesprejemljive, četudi izboljšajo materialni položaj posameznika. Pri tem se opiram na Kantovo moralno filozofijo in Rawlsovo pojmovanje osnov samospoštovanja.

5. ZAHVALA

Posebna zahvala mentorici prof. Sandri Dostal za vso pomoč, podporo in nasvete pri izdelavi raziskovalne naloge. Zahvaljujem se prof. Alenki Šalej za jezikovni pregled besedila in mag. Nataši Makovecki za lektoriranje angleškega dela naloge. Predvsem pa se zahvaljujem svoji družini, ki mi je ves čas stala ob strani in mi omogočila izvedbo raziskovalne naloge.

6. LITERATURA

Adlešič, G. *Rawlsova teorija pravičnosti*. Socialno delo: 1998, letnik 37, številka 6.

Distributive Justice <https://plato.stanford.edu/entries/justice-distributive/> (pridobljeno dne 13.01.2022)

Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija. Uvod*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana.

Magee, B. (2002). *Poti filozofije. Zgodovinski in tematski pregled razvoja filozofije*. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.

Miller, D. (2007). *Politična filozofija. Zelo kratek uvod*. Založba Krtina, Ljubljana.

Palmer, D. (2007). *Ali središče drži? Uvod v zahodno filozofijo*. DZS, Ljubljana.

Rawls J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford University Press, London.

Rawls, J. (2011). *Pravičnost kot poštenost. Reformulacija*. Knjižna zbirka Temeljna dela, Ljubljana.